

ปัจจุบันสมุนไพรไทยเป็นที่ยอมรับและต้องการของทั่วโลก ทั้งด้านวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพรไทยหลายรายการได้ถูกนำไปเป็นส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์หลายขนานและผลิตออกจำหน่ายไปทั่วโลก อีกทั้งมีการศึกษาวิจัยคุณสมบัติต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้ตลาดสมุนไพรเปิดกว้างยิ่งขึ้น หากแบ่งกลุ่มการใช้ประโยชน์สมุนไพร สามารถแบ่งออกเป็น 7 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. กลุ่มสมุนไพรตำรายาแผนโบราณตามภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. กลุ่มสมุนไพรเครื่องสำอาง

3. กลุ่มสมุนไพรเสริมอาหาร

4. กลุ่มสมุนไพรสปาและผ่อนคลาย

5. กลุ่มสมุนไพรสารสกัด

6. กลุ่มสมุนไพรสำหรับการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช

7. กลุ่มสมุนไพรที่ใช้ในอุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์ จะเห็นได้ว่า ตลาดของสมุนไพรมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้สมุนไพร ดังนั้น เกษตรกร หรือผู้สนใจผลิตเพื่อการจำหน่ายก็สามารถทำได้โดยการผลิตสมุนไพรตามกระบวนการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices: GAP) หรืออินทรีย์ และผลิตให้ได้มาตรฐานวัตถุดิบสมุนไพร มีการแปรรูปสมุนไพรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุดิบสมุนไพร พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายสอดคล้องกับความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภค

กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- ที่ปรึกษา : นายวุฒิชัย ชินวงศ์
ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
นางมกลินี ยวนานนท์
ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร
เรียบเรียง : กลุ่มส่งเสริมพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ
สำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร
บรรณาธิการ : นางสาวพนิดา ธรรมสุรักษ์
ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาสื่อส่งเสริมการเกษตร
นายสุรนนท์ หล้าริ้ว
นักวิชาการเผยแพร่ชำนาญการ
กลุ่มพัฒนาสื่อส่งเสริมการเกษตร
สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
ออกแบบ : นายเรืองเดช ศรีวัฒน
นายช่างศิลป์ปฏิบัติงาน
กลุ่มศิลปกรรมส่งเสริมการเกษตร
สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
จัดพิมพ์ : กรมส่งเสริมการเกษตร
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
พิมพ์ที่ : กลุ่มโรงพิมพ์ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
ปีที่พิมพ์ : พ.ศ. 2563 พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 5,000 แผ่น

การเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพร เพื่อให้ได้สารสำคัญ

คนไทยมีภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ในการดูแลสุขภาพมากมาย และได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันการใช้สารธรรมชาติและการใช้พืชสมุนไพร นับเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น รวมทั้งใช้เป็นอาหารและใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน

ควรเก็บเกี่ยวสมุนไพรไปใช้ให้ถูกส่วน ดอก ใบ ผล กิ่ง ลำต้น ราก ฯลฯ เพราะสารสำคัญออกฤทธิ์หรือตัวยา ในแต่ละส่วนของพืช มีความแตกต่างกัน และควรเก็บเกี่ยวไปใช้ให้ถูกอายุพืช เพราะตัวยาที่ได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืช มีอย่างน้อยแตกต่างกันตามระยะการเจริญเติบโตของพืช

การเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพร เพื่อให้ได้สารสำคัญ

การเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญยิ่งในกระบวนการผลิตพืชสมุนไพร เนื่องจากมีผลต่อปริมาณสารสำคัญ เกษตรกรจึงต้องทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ และวิธีการเก็บเกี่ยวที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ต้องทราบว่าพืชสมุนไพรแต่ละชนิดมีส่วนใดที่มีสารสำคัญ ออกฤทธิ์สูง เช่น พืชหลายใบ มีสารสำคัญออกฤทธิ์มากที่ส่วนใบ ขมิ้นชัน มีสารสำคัญออกฤทธิ์มากที่ส่วนหัว เป็นต้น

2. ต้องทราบอายุเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม หรือช่วงเวลาเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม สามารถแบ่งตามส่วนต่าง ๆ ของพืชที่จะใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

- 2.1 เก็บเกี่ยวราก หรือหัว ในช่วงที่พืชหยุดการเจริญเติบโต ใบ ดอกร่วงหมด หรือในช่วงฤดูหนาว ถึงปลายฤดูร้อน ซึ่งจะมีการสะสมปริมาณสารออกฤทธิ์สูง

- 2.2 เก็บเกี่ยวใบ หรือทั้งต้น ในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด หรือในช่วงที่ดอกตูมเริ่มบาน ผลยังไม่สุก

- 2.3 เก็บเกี่ยวเปลือกต้นระหว่างช่วงฤดูร้อน ต่อฤดูฝน ปริมาณจะสูงและลอกเปลือกออกง่าย สำหรับเปลือกกราก ควรเก็บเกี่ยวช่วงต้นฤดูฝน

- 2.4 เก็บเกี่ยวดอก โดยทั่วไปเก็บเกี่ยวในช่วงดอกเริ่มบาน บางชนิดเก็บเกี่ยวช่วงดอกตูม เช่น กานพลู เป็นต้น

- 2.5 เก็บเกี่ยวผลและเมล็ด ส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวช่วงผลแก่เต็มที่แต่ยังไม่สุก เช่น มะแว้ง ตีปัส เป็นต้น บางชนิดเก็บเกี่ยวผลอ่อน เช่น ฝรั่ง ใช้แก้อาการท้องร่วง เป็นต้น

3. เก็บเกี่ยวในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ควรหลีกเลี่ยงเก็บเกี่ยวสมุนไพรในสภาพดินเปียก มีน้ำค้าง มีฝนตก หรืออากาศมีความชื้นสูงเพราะจะทำให้เกิดเชื้อราได้

4. อุปกรณ์การเก็บเกี่ยว ภาชนะบรรจุ และบริเวณที่ผลิตสัมผัสต้องสะอาด ต้องไม่มีการปนเปื้อนจากเศษดิน ฝุ่น โรคแมลง สารเคมี หนู นก และสัตว์รังควานอื่น ๆ

5. วิธีการเก็บเกี่ยว ขึ้นอยู่กับชนิดพืชสมุนไพร ถ้าเป็นส่วนใบ ดอก ผล ใช้วิธีเด็ดแบบธรรมดา หากเป็นส่วนรากหัว หรือเก็บทั้งต้น ใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง เพื่อให้ได้ส่วนที่เป็นยามากที่สุด สำหรับเปลือกต้นหรือเปลือกกราก อย่าลอกออกทั้งต้น เพราะจะทำให้พืชตายได้ ควรลอกแขนงหรือกิ่ง

6. ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวต้องหลีกเลี่ยงการสัมผัสกับดิน ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อลดการปนเปื้อนเชื้อโรค ส่วนสมุนไพรที่ต้องใช้ส่วนที่อยู่ใต้ดิน ควรล้างดินที่ติดมาออกให้หมด หรือให้มากที่สุดเท่าที่ที่เก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นมา ควรวางผลผลิตบนยกพื้นห่างจากพื้นดิน

7. ระมัดระวังให้มีเศษวัชพืชปะปนมาในระหว่างการเก็บเกี่ยว เพราะจะกลายเป็นสิ่งปลอมปน ทำให้สมุนไพรมีคุณภาพต่ำ และไม่ปลอดภัยแก่ผู้ใช้

8. ไม่ควรวางผลผลิตที่เก็บเกี่ยวทับกันหนาเกินไป เพราะอาจเกิดความเสียหายจากการกระแทกทำให้ช้ำเน่าเสีย หรือเสื่อมคุณภาพได้ อาจบรรจุในตะกร้าที่สะอาดหรือถุงที่แห้ง และควรขนส่งทันทีในสภาพที่สะอาดและแห้ง

